

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертацію

Варварук Мар'яни Мирославівни «Методика формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору»,
подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі
знань 01 «Освіта/Педагогіка»
зі спеціальності 014 «Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)»

Актуальність обраної теми та її зв'язок з напрямками наукових досліджень. Динамічний розвиток сучасного суспільства, глобальні суспільні трансформації, стрімкий поступ інформаційних технологій, переорієнтування освітньої парадигми на компетентнісну основу в усіх структурах системи національної освіти закономірно стимулюють науковців педагогічної галузі до пошуку ефективних шляхів розв'язання суперечностей між: вимогами змісту концепції Нової української школи та Державного стандарту початкової освіти щодо розвитку усного мовлення і станом сформованості діалогічної компетентності учнів початкової школи; наявністю мовленнєво-комунікативних умінь в учнів початкової школи щодо використання українського фольклору та відсутністю сучасних новітніх методик формування означених умінь.

У контексті сучасної парадигми мовної освіти учнів початкової школи, прикметної різновекторною спрямованістю, одним із навчальних завдань визначено формування діалогічного мовлення, зорієнтованого на вироблення в учнів початкової школи стійких умінь комунікативної поведінки на засадах культури українського мовлення та етики міжособистісного спілкування. Використання розвивального-виховного ресурсу фольклорних творів на уроках української мови для формування діалогічної компетентності в учнів початкової школи пожвавлює їхню пізнавальну діяльність, підвищує мотивацію до навчання, сприяє продуктивній мовленнєвій комунікації.

Наукова вартісність рецензованої дисертації зумовлена необхідністю інтенсифікації мовленнєвого розвитку учнів початкової школи, зв'язком її з таким актуальним сегментом наукових досліджень, як формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору, а також з потребами освітньої практики в початковій школі. Як пріоритетний напрям досліджувану проблему зреалізовано в межах наукової теми кафедри фахових методик і технологій початкової освіти «Підготовка майбутніх фахівців в умовах формування загальноєвропейського освітнього простору», що входить до плану наукової роботи ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». З огляду на зазначене проблема формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору, досліджена в дисертаційній праці Варварук Мар'яни Мирославівни, безсумнівно, актуальна.

Структура роботи. Композиційно дисертація містить вступ, два розділи, зумовлені логікою наукового пошуку й послідовністю викладу матеріалу; висновків до кожного з розділів, висновків, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 266 сторінок, основний зміст дисертації викладено на 189 сторінках. Робота містить 14 таблиць, 9 рисунків. Список використаних джерел нараховує 326 найменувань. Покликання в основному тексті загалом здійснено з дотриманням нормативних вимог.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Вступ дисертації Варварук Мар'яни Мирославівни містить усі необхідні компоненти: обґрунтування вибору теми дослідження, мету й завдання дослідження, що корелюються з предметом та об'єктом роботи, наукову новизну отриманих результатів, відомості про апробацію матеріалів дисертації, структуру й обсяг кваліфікаційної праці. Наукові положення, висновки й рекомендації, сформульовані й викладені в дисертації, обґрунтовані, логічні й експериментально підтверджені з прикметною осмисленістю дослідницького пошуку здобувача наукового ступеня, умотивованістю наукових тверджень, а

також взаємозв'язком теоретичних положень із практичними рекомендаціями для вчителів початкової школи.

Чотири дослідницькі завдання М.М. Варварук розв'язувала, застосовуючи доцільні для наукового пошуку теоретичні, емпіричні та статистичні методи.

Раціональним вважаємо підхід дослідниці до розв'язання першого завдання (визначити сутність і структуру феномену «формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору»; уточнити поняття «компетентність», «діалогічне мовлення», «діалогічна компетентність», «український фольклор»).

Дисертантка визначила й схарактеризувала змістове наповнення базових понять дослідження, описала структуру феномену «формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору», а також обгрунтувала зміст означеного поняття, яке потлумачено як процес засвоєння необхідних знань з різних жанрів українського фольклору, набуття мовленнєво-комунікативних умінь і навичок та досвіду доречного використання малих форм українського фольклору. Зміст поняття «сформованість діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору» розглядає як набуття учнями початкової школи необхідних знань, умінь і навичок діалогічного спілкування, виражальних засобів (мовних і немовних) та формул мовленнєвого етикету засобами українського фольклору та доречність їх використання. Проаналізовано й уточнено змістове наповнення понять «компетентність», «діалогічне мовлення», «діалогічна компетентність», «український фольклор». Зважаючи на наявність у науковому обігу різнотлумачень досліджуваних педагогічних понять, М.М.Варварук вдається до коментарів аналітичного змісту кожного з них, екстраполюючи до теоретичних позицій дидактів та лінгводидактів.

З належною повнотою у дисертації визначено й обгрунтовано критерії та показники рівнів сформованості діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору, передбачені другим завданням дослідження, зокрема: *когнітивний* із показниками: обізнаність зі структурою

та видами діалогу; обізнаність з малими фольклорними жанрами та казками; обізнаність з вербальними та невербальні засобами спілкування; обізнаність із формулами українського мовленнєвого етикету; *комунікативно-продуктивний* із показниками: вміння вести діалог, трилог, полілог; вміння будувати різні типи діалогу; вміння користуватися емоційними (вербальними і невербальними) засобами виразності; *комунікативно-креативний* із показниками: вміння ініціювати діалог; вміння підтримувати діалог; вміння співвідносити вербальні й невербальні засоби виразності в діалозі; вміння доречно використовувати етикетні норми спілкування, що дало змогу М.М.Варварук апробувати діагностувальну та підтвердити наукову доцільність упровадження в освітній процес розробленої методики формування діалогічної компетентності учнів початкової школи засобами українського фольклору.

У процесі розв'язання третього завдання дослідження на основі здобутків психологів, педагогів, лінгводидактів визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування діалогічної компетентності учнів початкової школи засобами українського фольклору: залучення учнів до активної мовленнєвої діяльності діалогічного спрямування; забезпечення методичного супроводу формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами фольклору; наявність позитивних емоційних стимулів у формуванні діалогічної компетентності засобами українського фольклору, - ефективність яких підтверджена експериментально.

Фахову компетентність й обізнаність з усіма аспектами досліджуваної проблеми засвідчує теоретично обґрунтована модель формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами фольклору, яка унаочнено репрезентує процесуальні аспекти реалізації розробленої методики та складники формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами фольклору: мету, методологічні підходи (компетентнісний, культурологічний, діяльнісний), принципи (загальнодидактичні, лінгводидактичні, етнолінгводидактичні, загальнометодичні та спеціальні), етапи, засоби, форми, методи, педагогічні умови, критерії та рівні

сформованості діалогічної компетентності молодших школярів засобами фольклору.

З належною теоретичною обґрунтованістю в роботі описано перебіг програмук дослідного навчання з формування діалогічної компетентності учнів початкової школи засобами фольклору, яку спроектовано в три взаємопов'язані етапи – *гностично-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний, мовленнєво-творчий*, завдання кожного з яких зреалізовано відповідно до вимог, мети, завдань теоретико-експериментального дослідження.

На першому етапі - *гностично-збагачувальному* - організовано цілеспрямоване ознайомлення учнів із діалогічною формою спілкування, діалогом, полілогом, розмовним і діалогічним мовленням; видами і структурою діалогів; стимулами діалогу, прийомам ініціювання і підтримання діалогу, що сприяло формуванню в учнів умінь започатковувати діалог, уживаючи ініціативні репліки з художнього тексту, а також підтримувати розмову, стимулюючи співрозмовника до висловлення. Беззаперечна дидактична доцільність змістового й технологічного аспектів гностично-збагачувального етапу педагогічного експерименту підтверджена використанням рецептивно-продуктивних, умовно-комунікативних вправ, спрямованих на ознайомлення учнів з українськими фольклорними творами; читання і розповідання казок; бесіда за змістом прочитаного; відтворення дій героїв казок; розігрування окремих епізодів казки.

Заслугує схвалення паралельне проведення здобувачкою на першому етапі методичного семінару з учителями початкової школи за розробленою методикою, який зреалізовано в таких формах роботи, як: лекції; міні-доповіді (тези, ессе); бесіди; брейстомінг, тестування; створення методичного портфолію, електронного кейсу; дискусії, семінари на теми: «Видатні українські педагоги про народну творчість», «Знавці українського фольклору», «Рідна мова у стінах рідної школи», «Позичаємо свого досвіду». Як інноваційну й продуктивну розглядаємо запропоновану систему ігрових мовленнєвих вправ (тренувальних: «Зимова обрядовість», «Словесний малюнок», «Улюблений

казковий герой»», «Мовленнєвий етикет»; трансформаційних: «Фольклорна естафета», «Продовж далі», «Про що розмовляють герої казок?»; комунікативних: «Відгадай і опиши», «Хто більше запитає?»; реплікові: «Фольклорні слова», «Ланцюг слів», «Зустріч казкових друзів»).

Мета другого (комунікативно-діяльнісного) етапу полягала в стимулюванні учнів до діалогічного спілкування на уроках української мови та інтегрованих уроках, на яких учили об'єднувати засвосні учнями діалогічні єдності в мікродіалоги до запропонованих навчальних комунікативних ситуацій та текстів фольклорних жанрів. На формування вмінь продукувати діалогічні єдності різних видів, будувати діалоги різних функціональних типів на запропоновані навчальні комунікативні ситуації спрямована система ігрових мовленнєвих вправ та ситуацій, які сприяли виробленню вмінь учнів ставити запитання, ознайомлювати учнів із мікродіалогами, вербальними та невербальними засобами мовлення, читання казок у ролях, промовляти слова кожного персонажа з дотриманням необхідної інтонації, вести бесіду з персонажами казок, пояснювати значення поданих слів, висловлювати свої думки щодо їх значення, складати міні-реченні із використанням поданих слів та об'єднувати їх у мікродіалоги. Акцентуємо на ефективності запропонованих М.М.Варварук технологій: «Ромашка Блума» та «Фішбоун» («Рибна кістка» або «Скелет риби»), які передбачали формування вмінь провести різні типи діалогу (діалог-розпитування, діалог-домовленість, діалог-обміну враженнями, діалог-обговорення). Як методично доцільні вважаємо інтегровані уроки з рідної мови та літературного читання, метою яких передбачено стимулювання учнів до діалогічного спілкування; ознайомлення із поняттями: «діалог», «діалогічна єдність», «типи діалогу»; вивчення усної народної творчості: потішок, лічилок, загадок, прислів'їв та приказок, казок, легенд. З урахуванням типологічних характеристик учнів початкової школи виправдано, на наш погляд, визначено, як пріоритетну педагогічну умову другого етапу, наявність позитивних емоційних стимулів у формуванні діалогічної компетентності засобами українського фольклору.

Мета **третього (комунікативно-творчого)** етапу полягала в організації самостійного використання учнями українського фольклору у власному усному діалогічному мовленні шляхом залучення їх до активної освітньо-мовленнєвої діяльності діалогічного спрямування із використанням українського фольклору, самостійного складання діалогів із використанням фольклорних творів. Показово, що до роботи в проєкті «Фольклорна скриня», тематика якого була розроблена за онлайн-сервісом LearningApps.org, учні мали змогу брати участь у різноманітних іграх («Знайди пару», «Вікторина», «Відгадай» та ін.) та виконувати вправи («Хто кого?», «Створення казки за початком» та ін.). Продуктивно на третьому етапі було організовано театр «Пантоніми», де учні мімікою, жестами, рухами зображували знайомих персонажів фольклорних творів, а також використано цифрову технологію «Інтерактивний плакат», віртуальну екскурсію «Сторінками улюблених фольклорних творів», що містила такі теми: «Казки», «Примовки», «Заклички», «Скормовки», «Лічилки», «Колисанки», «Забавлянки», «Весилинки», «Прислів'я та приказки». На третьому етапі експериментально перевірено ефективність визначених педагогічних умов як дієвих складників розробленої методики формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору, зокрема: забезпечення методичного супроводу формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами фольклору; залучення учнів до активної мовленнєвої діяльності діалогічного спрямування; наявність позитивних емоційних стимулів у формуванні діалогічної компетентності засобами українського фольклору.

Висновки дисертаційної праці аргументовані, самостійні, переконливі й підтверджені експериментальними результатами дослідження. Загальні висновки скорельовані зі змістом сформульованих у вступі завдань і матеріалами кожного з розділів, їх можна вважати вірогідними й ґрунтовними, що забезпечено доцільним використанням прикладних наукових досліджень, сучасних засобів і методик проведення аналізу результатів дослідного

навчання, статистичним обробленням отриманих результатів дослідження та їх інтерпретацією з використанням критерію χ^2 Пірсона.

3. Оцінювання новизни й достовірності досліджень. Найбільш суттєвими та важливими здобутками, отриманими М.М.Варварук особисто і характеризують новизну її дисертації, є такі результати: *визначено й науково обґрунтовано* сутність поняття «сформованість діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору»; *визначено й науково обґрунтовано* педагогічні умови формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору (забезпечення методичного супроводу формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами фольклору; залучення учнів до активної мовленнєвої діяльності діалогічного спрямування; наявність позитивних емоційних стимулів у формуванні діалогічної компетентності засобами українського фольклору); *виявлено* критерії (когнітивний, комунікативно-продуктивний, комунікативно-креативний) із відповідними показниками, *схарактеризовано* рівні сформованості діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору (високий, достатній, задовільний, низький); *розроблено та апробовано* модель формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору (гностично-збагачувальний, комунікативно-діяльнісний та мовленнєво-творчий етапи); *уточнено* поняття: «компетентність», «діалогічне мовлення», «діалогічна компетентність», «український фольклор»; *набула подальшого розвитку* методика розвитку діалогічного мовлення в учнів початкових класів.

Результати експериментальної роботи: наукова новизна, теоретичні і практичні висновки, – достовірні, що підтверджується у процесі наукового дослідження засобами різноманітних загальнометодологічних, загальнонаукових і специфічних методів, статистичними даними експерименту, узгодженістю з відповідними положеннями законодавчих і нормативних документів. Основні положення дисертації апробовано на міжнародних і

всеукраїнських науково-практичних конференціях і достатньо висвітлено в наукових публікаціях дисертантки.

4. Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження М.М.Варварук є науково вартісним внеском у розвиток теорії і методики навчання української мови, що полягає у розробленні, обґрунтуванні й упровадженні методики формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору. Теоретико-експериментальний доробок здобувачки викладено у змісті розділів дисертації, а також у додатках, рекомендаціях, вміщених у статтях, можуть слугувати підґрунтям для реалізації на практиці важливих освітніх завдань.

5. Дискусійні положення й зауваження. Високо оцінюючи рецензовану дисертацію, привертаю увагу до окремих аспектів її, що потребують уточнення, пояснення чи корегування, а саме:

1. У науковій новизні не знайшов висвітлення аспект розроблення методики формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору, який визначено в четвертому завданні дослідження й повністю зреалізовано в змісті роботи, натомість дисертантка обмежилась інформацією про обґрунтування моделі формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору. Спостережено в складнику дисертації **«наукова новизна дослідження»** невинуватену тавтологію у вживанні безособових дієслівних форм: *«визначено й науково обґрунтовано сутність поняття...»*; *«визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови...»*. Крім того, у визначенні перспектив подальшого наукового пошуку не конкретизовано аспекти подальшого розвитку методики діалогічного мовлення в учнів початкової школи.

2. У першому розділі роботи в підрозділах 1.1. «Теоретичний вектор дослідження проблеми «діалогічне мовлення» та 1.2. «Компетентнісний підхід до розвитку діалогічного мовлення учнів початкової школи» надто продеталізовано зміст термінів (с. 24–71) «діалог», «полілог», «усне

мовлення», «розмовне мовлення», «діалогічне мовлення», «компетентність», «компетенція», «мовна компетентність», «мовленнєва компетентність», «фонетична компетентність», «граматична компетентність» і надто стисло проаналізовано та обгрунтовано зміст базового поняття «формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору», про яке зазначено в змісті першого завдання дослідження у формулюванні: «визначити сутність і структуру феномену «формування діалогічної компетентності молодших школярів засобами українського фольклору».

3. Аналіз сучасних підходів, принципів, методів і технологій формування діалогічної компетентності учнів початкової школи засобами українського фольклору не викликає особливих застережень. Проте доцільно було б, на нашу думку, не розсосереджено описувати й обгрунтовувати складники лінгводидактичних засад формування діалогічної компетентності учнів початкової школи засобами українського фольклору, а сконденсовано, у спеціально виокремленому підрозділі «Лінгводидактичні засади формування діалогічної компетентності учнів початкової школи засобами українського фольклору», що увиразнило б дидактичний потенціал використаного в дослідженні методичного інструментарію, а також дало б змогу відстежити супутні результати педагогічного експерименту дослідження.

4. На жаль, у дисертації подекуди натрапляємо на стилістичні та технічні огріхи, щоправда, роботу написано грамотно, з дотриманням вимог до наукового стилю.

Зазначені зауваження до дисертаційної роботи здебільшого дискусійного чи рекомендаційного плану, жодним чином не применшують значення її і не знижують загальної високої оцінки, проте можуть слугувати імпульсом для дискусії під час захисту результатів дослідження і стимулом на наукову перспективу автора.

Зміст роботи, логіка викладення тексту, наукові і прикладні результати свідчать про ґрунтовні теоретичні знання, володіння методами наукового дослідження, уміння розв'язувати складні наукові й прикладні проблеми.

Висновок. Є всі підстави вважати, що дисертація *«Метод формування діалогічної компетентності молодших школярів засобом українського фольклору»* відповідає вимогам, передбачених Порядком проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії, затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 р. № 104, а її авторка - *Варварук Мар'яна Мирославівна* - заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» спеціальністю 014 «Середня освіта (за предметними спеціалізаціями)».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри
української мови
Київського університету
імені Бориса Грінченка

Станіслав Караман

